

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כ, תשכ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ישראל הורביץ מאדם עד תולעת

לקט פתגמים על החי בספרותנו

(המשך)

חזיר

א. שערה

„אף שערה משל חזיר — רפואה“. כך?! נעלב הנער מהמשל
(יעקב חורגין, „סיפורים“, עמ' 226)

אמרתי לך: אוס! כמלוא שערה אחת מן החזיר, ולואי ליהנות!
(ח' הזו, „יעיש“, ח"א, עמ' 87)

פון א חזיר א האר איז אויך גוט (לאה יפה, פתגמים יידיים בסנט-
לואיס, סי' 145. בטאון הפולקלור האמריקני, כרך 33, עמ' 165—134,
אפריל—יוני 1920. [היידיש בתעתיק אנגלי — י"ה]); ... אך הסנדלר
אמר כדרך הפתגם — מוטב שערה מחזיר (דב סדן, „קצרת צימוקים“,
סי' 93; זיפֿי־חזיר פרנסה טובה, מריטתם — מלאכה בזויה (ש"ח
[שלום זיסל — י"ה] ביילין, „פתגמים ומימרות של יהודי סיביר“,
אירקוטסק 1912, חוב' א' (24 עמודים), סי' 9. [היידיש בתעתיק רוסי
— י"ה]); ש' איינהורן, „משלי־עם ביידיש“, סי' 232.

ב. נימוס

.. רגז מתושלח ונתמלא חימה, כמתמרמר ואומר: „כיון
שגיתנה רשות לחזיר“..

(ש"ע [תר' יד"ב], „אדם ובהמה“, מתושלח, עמ' קפ)

אז מען לאזט א חזיר ארויף אויפן באנק וויל ער אויפן טיש (ל"ר יפה,
סי' 129); ישראל כהן, „זה לעומת זה“, סי' 961.

ג. תפוח

... צרה עינם באושרו של חזיר־בר ה"אוכל תמיד את הטוב
שבתפוחים". (שלמה הלליס, "הר הכרמים", עמ' 120)

דאס בעסטע עפעלע כאפט אויס דער חזיר (ל"ר יפה, סי' 130)

ד. עשיר

החזירות מביאה לידי עשירות

(אשר ברש, "יהודי מצרה נחלץ", סיפורים נבחרים, עמ' 75)

ראתה זלדלה מרחוק את פייגהלה יוצאת מפתח ביתם של
ה"נגידים החזירים" (כל נגיד בעיניה טריפה כחזיר).

(י"ל וולמן, יהודי פולין, עמ' 18)

... ומי, במחילה מכבודך, יתן חמישה שילינג, שמא אותו חזיר
העשיר כקורח ושומר על כל פרוטה ...

(יהושע בר־יוסף, "חרב ישועות", עמ' 125)

חזי אזוי קומט א ייד צו עשירות? ער איז זיבן יאר א חזיר און דערנאך
זוערט ער רייך (י"ל כהן, "הער ייד", סי' 143); — לך והיה שתים
עשרה שנה חזיר — — — תנוח דעתך, אחר כך כבר תהיה חזיר כל ימך
(א' דרויאנוב "ספר הבדיחה והחידוד", סי' 207).

ה. מחותן

כאדם האומר: חזיר אתה וחלבך שמן — בוא והתחתן בי...
(ש"ע [תר' יד"ב] מ"מ, ניירות, ו, עמ' נג)

חזיר, האסט געלט? זיי מיין מחותן (1733)

מאחר, היא אומרת, שאנו אוכלים חזיר, יהא השומן לכל הפחות מטפסף על הזקן

(ש"ע [תר' יד"ב], "טוביה החולב", בת טוביה שנישאה לעם הארץ, עמ' ע)

— מה-גפסף, היא אומרת, מכיון שאתה אוכל חזיר, יהא השומן נוזל על זקנך

(הוא [הוא], "מוטיל בן פייסי החזון", כיצד מבריחים עכברים, עמ' צ)

אם לאכול חזיר, אז יצא לפחות השומן מפידך ויזל על זקנך (שלמה הלליס, "הר הכרמים", עמ' 30)

... אכזבה מוחלטת המזכירה את המימרה היהודית העתיקה "אכלת חזיר ולא היתה לך כל הנאה"

(זאב רבינוף, אוליבר ב"הבימה", "הפועל הצעיר", גלי 19, תשכ"ו)

או מען עסט חזיר, זאל עס שוין רינען איבערן מויל (1531); ש' אינהורן, "משלי-עם בידיש", סי' 76; ע' גולנפול, לקסיקון הפולקלור העברי, סי' 381.

ז. שטריימל

כי מזנבו של חזיר, אומרת אמי שתחיה, אין עושים מצנפת לכבוד שבת...

(שלום עליכם [תר' י"ד ברקוביץ], "מ"מ", ניירות, ח, עמ' גז)

לא לחינם יאמר משל העולם: מזנבו של חזיר אין עושים מצנפת לשבת!
(הוא [הוא], "יוסילי הזמיר", עמ' קלח)

באמת אמרו: "מזנב החזיר אין עושים מצנפת לכבוד שבת"...
(הוא [הוא], "מדברים בעדם", חמשה ושבעים אלף, עמ' לג)

פסי אומרת, כי מזנבו של חזיר אין עושים מצנפת לכבוד
שבת

(הוא [הוא], "מוטיל בן פייסי החזן", "יום התונתו של אחי אליהו", עמ' מו)

מה שנאמר בתרגום אונקלוס על לבן הארמי: מזנבתא דחזירתא
לא תעבד שטריימילתא... פירושו של זה, אני אומר, כך
הוא: "מזנבו של חזיר אין עושים מצנפת לשרת בקודש"
(הוא [הוא], "טוביה החולב", בת טוביה שעלתה לגדולה, עמ' קפ)

זהו המשל שאומרים מזנב החזיר אין עושים שטריימיל
(ש"י עגנון, "בנעורינו ובזקנינו", פי"א)

כלומר זנב של חזיר אי אתה עושה בו מצנפת של שבת.
(דב שטוק [סדן], "ממחוז הילדות", עמ' לט)

...העיר הייתה מתורעמת, טענה, כי זנבו של חזיר לא תיעשה
בו מצנפת-של-שבת.

(י' אופטאשו, "מאה ספור וספור" [תר' ד' סדן], אמריקני, עמ' 226)

בזיפי חזיר שטריימיל לא תאדיר

(י' מצקר, "בשדותיו של סבא" [תר' ש' מלצר], עמ' 145)

לך ועשה שטריימיל מסיבי החזיר!

(ארי אבן-זהב, "בתוככי ירושלים", עמ' 36)

... לא לאלוהים ולא לאנשים, כך אומר. מזנבו של סוס לא
תעשה שטריימיל (ראובן ולגרוה, בין חומות ניו-יורק, עמ' 91)

פון א חזיר'שען עק קען מען קיין שטריימעל ניט מאכען (ב"ס 616) ;
ש' איינהורן, „משליעם בידיש“, סי' 231 ; י' ב"צ אמת, „ספר
המשלים“, עמ' 26 ; י' כהן, „זה לעומת זה“, סי' 1732. 2040.

ח ת ו ל

א. מכוסה, לא גלוי
אני איני קונה חתול בשק

(חנוך ברטוב, „שש כנפים לאחד“, עמ' 17)

מען קויפט ניט קיין קאץ אין דעם זאק (ב"ס 1822) ; „מסתבר שחתול“
זה עם צרפתים איטלקים וגרמנים עסקו ותחילת זכרו בדפוס שנת 1519
(מרדכי וו' בערענשטיין, „פארווערטס“ 11 במרץ 1962).

ב. שריטה

...ומי שמצחק עם חתולה מקבל שריטתה כגמולה..

(ש"ע [תר' יד"ב], „סטמפניו“, עמ' קסח)

[מי שאינו רוצה להינשך, אל ישחק עם הדוב —

(יוחנן טברסקי, „לפידים בלילה“, מעלה ומטה, עמ' 47)]

אז מען שפילט זיך מיט א קאץ, מוז מען פארליב נעמען איר קראץ
(3142) ; י' כהן, זל"ז, סי' 1896.

ג. רחצה

כאשר יאמר משל הבריות: החתול רוחץ פניו, זידיד נאמן
מסייע בברכה!

(ש"ע [תר' יד"ב], „יוסילי הזמיר“, עמ' רכז)

א קאץ וואשט זיך, און א גוטער־ייד בענשט (3148)

סוסי אומרת: חתול חופף ראשו — אורחים באים לבית
(ש"ע [תר' יד"ב], "מעשיות", גלות ערב פסה, עמ' קעד)

אמרה אלקא, אם החתול מלקק את עורו סימן הוא שאורחים
ממשמשים ובאים

(ש"י עגנון, "סמוך ונראה", שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו, עמ' 27)

או די קאץ וואשט זיך, וועלען זיין געסט (3140)

כמו שני חתולים בשק אחד, אמר

(נתן שחם, "אבן על פי הבאר", עמ' 360)

אפשר ששני אלה כבר התקוטטו ביניהם, כשני חתולים, והם
עומדים להתגרש זה מזה

(ש"ע [יד"ב], "טוביה החולב", בת טוביה שעלתה לגדולה, עמ' קעא)

צוויי קעץ אין זאק קענען קיין שלום ניט האבען (3163)

כמאמר הבריות: יודע חתול שמנת של מי לקק...

(ש"ע [תר' יד"ב], "חיי אדם", לא תגנוב, עמ' שפא)

יודע החתול את מקום הזבדה (א' ראובני, "שמות", עמ' 140)

די קאץ ווייסט, וואס זי נאשט (3155); "החתול יודע — זקנו של מי

הוא לוחך" — הכוונה לחנפים היודעים אחרי מי להטות — (מנחם

עזון, משלי עם ספרדיים, "עדות", טבת תש"ו, סי' 2).

— השומע אתה, בייניש? רק אחת מבקשים ממך: שתראה ותשמע ותחריש, לפי שגם חתול עלול לקלקל... (צמד פתגמים — י"ה) (ש"ע [ת"ר יד"ב], "יוסילי הזמיר", עמ' קנד)

מפני שלקלקל יכול אפילו זבוב, ובאלהים אל תתגר יאמרו הבריות (ח"נ ביאליק, "אריה בעל גוף", כל כתבי עמ' קב) א קאץ קען אויך קאליע מאכען (3152); קאליע מאכן א שידוך קען אפילו א קאץ (ש"ח ביילין, פתגמים ומימרות של יהודי סיביר, סי' 14).

שרגא אברמסון

תוספת לעניין וכו' = וגו'

(למאמרי בקונטרס הקודם, עמ' 103)

ציונים נוספים למקורות, שבהם אין קביעות בציון קיצור הפסוקים, ויש שפתוב בהם וכו', ויש שפתוב וגו', אפשר למצוא עוד הרבה. אפילו בפרסומים ראשונים מתוך פתבייד¹, ולא באתי להוסיף כאן אלא ציון אחד משום חשיבותו של פותב הדברים.

בספרי רחיד"א על התורה — כגון "ראש דוד", "פני דוד", "צוארי שלל", "חומת אנ"ך" ובדרשותיו "דברים אחדים"

1. בקונטרס הקודם של "לשוננו לעם", עמ' 104, בפקה

"ובדרשות" צריך לתקן דפוס קראקא במקום דפוס ויניציא.